

P. Chr. Asbjørnsen.

(Tale på Høgtidsdagen 26de februar 1946 av herr Dons)

Selskapets festdag er i år viet til minnet om eventyrfortelleren og naturforskeren Asbjørnsen, som var medlem av vårt selskap.

Asbjørnsen — navnet er som en fanfare: Sønn til Æsenes bjørn — et navn lik som determinert til symbol på en ruvelig, men godmodig skikkelse som skulle traske omkring i skog og fjell og gå opp løyper for naturelskere, både bokstavelig og i overført tyding — eventyr-kongen!

Asbjørnsens far var glassmester i Oslo og eide en gård med verksted i Dronningens gate. Hans fars slekt var fra Gudbrandsdalen, hans mor var lensmannsdatter fra Sunnmør.

Peter Christen Asbjørnsen var født 15de januar 1812.

Han vokste altså opp i det gamle Christiania — i et av de gamle, kuriøse huskompleksene som var så karakteristiske for de gamle bebyggelsene — slik som han selv har skildret det i «En Aften i Nabogaarden». —

Da Peter Christen var 15 år, ble han sendt til Ringerike, hvor presten Støren hadde arrangert et privat artiumskursus. Grunnen til at han ble sendt hjemmefra var formodentlig at han ikke egentlig hadde større lyst til å lese — men studere

P. Chr. Asbjørnsen.

skulle han. Dette forsøket falt imidlertid ikke heldig ut, for allerede året etter reiste han hjem igjen. Men tiden på Ringerike ble likevel av aller største betydning for ham. For på skolen traff han Jørgen Moe, som ble hans trofaste venn og rådgiver.

Før Asbjørnsen kom så langt at han kunde ta artium, gikk det ut med hans far, og det ble en forferdelig vanskelig tid for ham. På sett og vis fikk han likevel såpass hjelp at han slet seg fram til eksamen i 1833. Men som nybakt student måtte han — som Jørgen Moe — ta seg en huslærerpost for å ha noe å leve av. Han fikk plass på en gård på Romerike — og fra denne tiden er det funnet en del utkast til noveller samt et bruddstykke av en roman som viser at han hadde tenkt å bli dikter. Men det ble altså bare med noen mislykte forsøk i den bransjen — kanskje var det Jørgen Moe som fikk ham fra det.

I 1835 bestemte Asbjørnsen seg til å studere medisin. Men tanken på eventyrene holdt seg hos ham, for allerede før artiumsdagene hadde han samlet en del eventyr. Der var nemlig kommet ut en samling norske sagn, utgitt av presten Faye, men denne samlingen var blitt sterkt kritisert.

Asbjørnsen ble enda en gang nødt til å ta huslærerpost — også denne gangen på en storgård på Romerike. De 2 kameratene tok da for alvor fatt på å samle eventyr og var enige om å levere noe mere tilforlatelig enn det som hittil var kommet ut.

Under dette Romeriks-oppholdet ble han forlovet med datter til storbonden — «proprietæren» som han kaltes. Men han ville ikke vite noe av en ubemidlet svigersønn — han hadde eslet datteren sin til en mann med grunker. Asbjørnsen måtte derfor slutte, og forlovelsen gikk overstyr. Denne gamle historien sto såmen frisket opp igjen i «Allers» nå til jul. Hvor dypt episoden gikk inn på ham kan ingen vite — han lot nemlig aldri noenting komme fram om det. Han giftet seg imidlertid aldri, så det har uten tvil gått inn på ham, men han hadde et gemytt som aldri tullet seg vekk i melankolske funderinger — og formodentlig løp affæren av uten varig mén. Bakgrunnen og omgivelsene for denne hendelsen har han nemlig skildret i det fornøyelige og tidstypiske interiøret: «En Aftenstund i et Proprietærkjøkken». Men vi finner ikke hans hjerter-dame avbildet i portrettgalleriet der — og det tyder på at han ikke ønsket å servere henne på samme vis som de andre der i huset, men gjemte henne vekk. —

Våren 1837 traff de to vennene hverandre igjen, og den første prøven på eventyrene ble publisert under titelen «Nor — en Billedbog for den Norske Ungdom».

Men først ved nyttårstid 1842 fikk de sendt ut første hefte av «Norske Folkeeventyr», der begge hadde bidratt med omtrent like meget og som de har like stor ære av.

Anders Krogvik skrev i sin biografi over Asbjørnsen: «Med eventyrene begynner det norske folks selvopdagelse». Han har rett, for det var en kulturskatt som ble reddet — den nasjonale fortellekunst hadde fått sine Conservatorer, og de to, Asbjørnsen & Moe, belyste med eventyrene visse grunndrag av vårt folks psykologi.

Idéen til å ta vare på slike kulturskatter skyldtes visstnok at brødrene Grimms eventyr var kommet ut (Asbjørnsen har også senere oversatt dem til norsk). Etter dette kom også andre nasjoner med for å berge sine nasjonale og egenartede eventyrfrembringelser.

Men Asbjørnsen stanste ikke med eventyrene, for nu hadde han funnet veien inn til den verden som han mestret. Når han ferdedes omkring i skog og mark med fiskestang og tilbehør — da var han seg selv. Og ved å gjøre andre delaktige i det han opplevde, så og hørte, ga han oss en hel rekke mesterlige naturgløtt, noe originalt og nytt, der natur, personer og folketro var flettet ihop til fortryllende scenerier som ingen har kunnet gjøre ham etter. Det fins naturligvis naturskildringer som er like tilforlatelige som Asbjørnsens, og mange har tegnet interessante folkelivsbilder — men bare Asbjørnsen har kunnet leve seg inn i en nyoppdaget eventyrverden i en utdøende huldretid og med syn og sinn og sans skissert og penslet ut slike kinematografisk tilforlatelige natur-interiører — der omgivelser, personer og deres tankeliv er smeltet sammen til et kunstnerisk hele!

Slik kom han til å berike litteraturen med mangt av det ekte norske som til da hadde vært bannlyst fra «konditionert» omgang og tale. Vi kan nok på en måte si, at fornorskningen av skriftspråket vårt allerede var begynt med Wergeland — en stor lyrikers nasjonale og personlige innslag, men dette var likevel ikke folkelig i egentlig forstand. Wergelands stil brøt jo igrunnen ikke med den gamle hevdvundne og affekterte tenke- og tale-normen.

Det er derfor et spørsmål, om ikke Asbjørnsens navn i det lange løp vil bli husket lengere enn Wergelands, for i eventyrene og huldresagnene var det folkets egen røst som fikk høve til å slippe til.

Asbjørnsens største fortjeneste er, at han våget å servere dette hittil upåaktede og eiendommelige stoffet som hadde holdt seg

lys levende under den språklige «felleslitteratur»s diktatur, der språket vårt hadde fått en unasjonal og unaturlig patina.

Asbjørnsen lot sine aktører komme stabbende inn fra skogen — han presenterte dem uten videre i selskappssalene.

Mens vi i folkeeventyrene først og fremst stiftet bekjentskap med folkets psykologi og logikk, fikk vi i huldreeventyrene utvidet dette gløttet inn i folkesjelen, der vi også møter selve folkets l y n n e, og ikke bare d e t, men vi fikk prøver på hvordan folket selv brukte å u t t r y k k e s e g — kort sagt, vi fikk ikke bare prøver på formlæren, men også på språkets renning og islett — s t i l e n s o m d e t h e t e r.

Det som Asbjørnsen leverte oss, var ikke bare egne iakttagelser og stemninger, men han gjenga med fotografisk tilførlatelighet hva hans intervju-objekter fortalte ham — det var med andre ord folkets diktning han gjengav uten omdiktning. Med Asbjørnsen begynte norsk stil sin renesance, selv om en kanskje kan si at det var en s p a k b e g y n n e l s e — ingen kan iallfall si at fortsettelsen har vært s p a k, selvom der er dem som synes at utviklingen har vært f o r s p a k.

Asbjørnsen selv fant at det var nødvendig å tilføye et «Glossarium» bak i Huldreskriftene, der han «oversatte» de «vanskelige» glosene til den offisielle normen. Jeg skal her bare nevne noen ganske få eksempler fra denne «gloseboken»:

Substantiver som beite, bot, buskap, ferdesmann, kall, kløvhest, leik, manngar, ståk, vått, von o. fl. trengte altså å oversettes for å bli forstått. Likedan var det med v e r b e n e, slike som gnage, greie, kave, klyte, vasse o.s.v. Med adverbier og adjektiver var det ikke bedre — f. eks. arg, atpå, dagstøtt, ilt, låk, staut, støtt, strak o.s.v.

Dette er noen få prøver på gloser som er fullstendig dagligdagse i våre dager og brukes av de fleste. For 100 år siden trengte de altså kommentar!

Det kunne nok her være høve, men ikke t i d t i l å f o r d y p e seg i Huldreeventyrene, som vi må anta at de fleste kjenner. Jeg vil bare citere en stubb fra «Rensdyrjagt ved Ronderne» — Asbjørnsen presenterer oss for Per Fugleskjellet som bl. a. sier: «Ja, jeg kunde fortælle dig Historier som gamle Folk troer er sande, og som de sige, have tildraget sig i gamle Tider, men kanske du troer det er Løgn. Derfor vil jeg bare fortelle dig en Rægle som de troer er Løgn her ogsaa:

Der var en Skytter i Kvam i gamle Dage, og han hedte P e e r G y n t. Han laa støtt oppe paa Fjeldet og der skjød han Bjørn og Elsdyr. Ret som det var kom han ind paa Noget, og da han

tog bort paa det, var det baade koldt og sleipt og stort. «Hvad er d e t?», sagde han Peer, for han kjendte, at det rørte paa sig.

«Aa, det er han Bøig», svarede det.

Ret som det var kom han ind paa Noget igjen. «Hvem er det?» spurgte Peer Gynt. «Aa, det er Bøigen,» svarede det igjen. «Ja, enten du er ret eller bogje, saa faar du sleppe mig fram,» sagde Peer, for han skjonte, at han havde gaaet i Ring.

Og ret som han gik og tevlende sig fram, kjendte han igjen dette kolde og store og sleipe. «Hvem er d e t d a?» raabte Peer. «Aa, det er den store Bøigen», svarede det. —

Et flott fantasibilde — motiv for en dramatisk dikter!

Eller om vi tar for oss «En Tiurleik i Holleia». Alt er inderlig ekte og opplevd — Asbjørnsen var født forteller. Han var ingen skrønemaker og trengte såvisst heller ikke dikte opp hverken eventyr eller sagn, for det var det enkle og intuitive i all kunst som var blitt hans vuggegave, evnen til å lure seg inn i primitive naturers meddelelsestrang og møtes med dem i deres sjels tilfluktsrom.

En kan derfor godt si at Asbjørnsen eide evner som en sjelesørger, for i huldresagnene øyner en både trangen til å gjemme seg vekk fra en bedragerisk verden og en aner trangen til å meddele seg til andre om mysterier der de ligger som glør under asken og lengter etter å bli nøret med forståelse. Der ligger nemlig støtt noe a l v o r l i g p å b u n n e n a v s e l v f a n t a k t i g e sagn om troll og trolldom. —

Første samling av huldreeventyrene kom ut ifjor for 100 år siden. De ble tatt imot med begeistring, selv om det nok var dem som rynket på nesen over et slikt freidig skog-gufs!

I 1848 fikk Asbjørnsen Oscar I.'s gullmedalje «Memoriæ pignus» — ☉: Historiens og tradisjonens pant.

Asbjørnsen hadde offisielt slått inn på det medisinske studiet, men da han gjennom de trange ungdomsårene stadig måtte skrive artikler og opplysningsskrifter, ble det formodentlig liten tid til hans egentlige studium. Således hadde han lagt i vei med en stor «Naturhistorie for Ungdommen» — ialt 6 bind (lommeformat, lite oktav, over 2000 sider). Et slikt verk var noe nytt og enestående, noe i samme lei som «Dyrenes Liv» av Brehm 40 år senere. Denne publikasjonen må etter datidens forhold betegnes som et storverk.

Men dermed var Asbjørnsen glidd vekk fra medisinen og over i den deskriptive naturvitenskap. Han var altså blitt zoolog.

I årene 1847 og utover fikk han endel stipendier, dels til zoologiske undersøkelser, dels til fortsatte innsamlinger av sagn.

Best som han hadde vært en tur oppe i landet for å fiske huldresagn, reiste han ned til Oslofjorden for å fiske mollusker og andre sjødyr. Hans avhandling over Christianiafjordens Littoralfauna står fullt på høyde med en zoologisk hovedfagsoppgave i våre dager. —

Mens han slik strevde med å skaffe seg utkomme, fikk han høve til å få en utenlandstur. Den norske marine skulle nemlig i 1849 foreta et tokt — slik som skikk og bruk er hos sjøfarende nasjoner som har litt prestisje og ikke tar skade av litt reklame. Det var besluttet at korvetten «Ørnen» skulle sendes ut på et Middelhavs-tokt.

Asbjørnsen hadde svinaktig god lyst på en slik tur og lot seg hyre som proviantforvalter ombord — sannsynligvis håpet han å finne stoff til en sjøroman, siden det ikke ble noe av den første romanen hans.

Det ble imidlertid ikke noen roman denne gangen heller, det ble bare med en reiseberetning som han publiserte i et nytt tidskrift han startet i 1851, «Ydale — et Vinterskrift, 1ste Bind». Men det ble bare med dette ene bindet — en slags forløper for våre dagers ukemagasiner!

Tidsskriftet hadde som spissartikkel eller prolog et dikt «Ydale» — som Welhaven skrev for anledningen — iallfall var siste verset nærmest en slags programtale:

«Saa skal den fra Aar til Aar
værne om Aandens nye Luer,
samle sit Folk, mens Mørket slaacr
Leir over Fjeldet og frosne Tuer.
Ydales Navn kan da nok staae
skrevet som her paa Kamre smaae
mellem de større Gjestestuer».

(J. S. Welhaven).

Ydale — på oldnorsk Ydalir — var navn på en dal eller de dalene der guden Ull holdt til. Der vokste også en besynderlig og sjelden plante, den såkalte Barlind, et lite, buskaktig nåletré (*Taxus baccata*).

Guden Ull var bueskytter og skiløper, nærmest å regne som formann i Valhalla-gudenes sportsklubb. Navnet Ull hører vi ellers lite til i mytologien, men det er sannsynlig at vi har det bevart i stedsnavn som Ullensvang, Ullensåker, Ullevål, Ulleråsen, kanskje også i Trøndelag i Ulsberg o. lign.

I «Ydale» sto altså Asbjørnsens beretning om Middelhavstoktet. Zoologen gjorde igrunnen lite av seg på den turen, men

vi aner at han var ombord, for han gir fra seg en passende upassende bemerkning om skipets gallionsfigur. Han skriver:

«Skibet er en Korvet med aabent Batteri, armert med sexten attenpundige Kanoner. Den ydre Form er smuk. Men Gallionen er der en Ulykke med; det er dens Bestemmelse at være Symbol for Skibets Navn og man venter at finde en Ørn i Stavnen. Næbbet og Klørerne har den af Ørnen, men forresten har den en udisputerlig Lighed med en Gaas, der rækker Halsen ud og sidder i uævnelige Forretninger».

Reiseberetningen er i grunnen noe av en skuffelse, iallfall hvis en venter seg noe zoologi. Der opptrer riktignok enkelte latinske navn på fugler og slikt vi møter ute på havet. Men beretningen er ellers altfor omstendelig og langtekkelig.

Men Asbjørnsen var jo Asbjørnsen, han befant seg i et selskap som ga ham atskillig å smile av — han fant mangt humoristisk som han måtte dele med sine abonnenter. Friluftsmannen, som var vant til naturens mystiske magi i skog og mark, må ha følt seg som i bur ombord på en skute og i lag med bare uniformerte — som formodentlig også dengang hadde en jargon for seg sjøl. Han kunne iallfall ikke la være å kritisere og harsellere. Skildringen «En Løverdags Aften i Messen» ble derfor også det morsomste i beretningen.

Men han ertet folk på seg, ikke bare ved å referere sannferdig, men fordi forholdene var så gjennomsluktige at de opp-tredende ombord var lette å identifisere. Han omtalte nemlig korvettens offiserer på en respektløs måte, skjønt han såvisst ikke skånte seg selv — som han tilmed et sted omtaler som «Vrøvleren».

Asbjørnsen fikk atskillig overhaling for denne beretningen. Men punsjelaget hin lørdagskveld har sikkert vært både underholdende og belivet!

Især må skipslægen ha vært en uvørren herre, for Asbjørnsen refererer endel av hans sarkastiske bemerkninger, som igrunnen var altfor flåsete til å settes på trykk. Han sa bl. a. under diskusjonen på den festen (s. 135):

«På et saadant ubetydeligt Sted som Fredriksværn...vare Gutterne...næsten udelukkende indskrænkede til Omgang med Matroser og nogle Kaptainers og Kommandørers mere eller mindre hovne, bornerede, indskrænkede eller naragtige Familier, som de tidlig lærte at ridikulere eller foragte...og disse (d.v.s. Kadettene) spillede ofte opvartende Kavalerer, Forlovede og Grand-seigneurer, før de kunde binde sine egne Buxer. Herved søgte de vel ogsaa Erstatning for det uhørte Tyranni, de Ældre

ved dette Institut lige til Dato havde vist at Haandhæve over de Yngre». O. s. v.

Og Asbjørnsen optrådte også selv med en tale på festen (s. 138): «Ved en længere Pause...begyndte Forvalteren, en trivelig og velnæret Mand...at stryge det nys begrundede Anlæg til et Par Knebelsbarter og drikke nogle Glas med sine Naboer og Gjenboer. Nu reiste han sig og sagde: Mine Herrer, fyld deres — men en pludselig Overhaling bragte ham ud af Balancen og kastede ham atter ned paa sin Plads i det ene Hjørne af Sofaen ved Doktorens Side. «Nu», begyndte han igjen med noget tyk Stemme — enten han virkelig havde et lidet Anstrøg af en Pidsk eller han tog Overhalingen for et Vink af Skihsnissen om at lade som han «gik for en vaad Fok», — «nu, er det Mening at jeg ikke faaer Lov at staae, kan jeg sidde; men I have saa længe ført Ordet, at jeg ogsaa vil snakke en Stund, enten jeg sidder eller staaer. Er det ikke Raison?»

«Jo, jo, snak væk! — sid og snak, siden De ikke kan staae!» raabte man med Latter.

«Javel. Altsaa fyld Deres Glas! Jeg vil udbringe en Skaal!» — tog Forvalteren Ordet — «en evig Fred — eller en evig Krig — hvad vil I have? mig er det ligefedt — Krig eller Fred! — Ja, saa, Fred? — det kunde jeg nok vide! I tænker paa Koner og Børn. Det er smukt af Jer! ...noget for Imanuel Kant, høisalig i den rene Fornuft, ikke kunde vide apriosisk, fordi det er vor egen Opfindelse. Altsaa Fred, den evige Fred! Hvad var det saa, jeg skulde have sagt, Doktor?»

«Hvordan Pokker skulde jeg vide det!» svarede denne.

«Joho, det skal Du kunne. Hvordan Doktor er du, naar Du ikke veed hvordan Menneskenes Børn ere indvortes, Vrøvelkisten iberegnet? hvad? Men det kan være det samme; nu veed jeg det selv. Det var hvad han siger den Høisalige, at Fredstilstanden blandt Menneskene er ikke nogen Naturtilstand, men denne er meget mere en altid i Udbrud værende Krig. Fred maa derfor stiftes, og Endrægtighed, mod Menneskenes Villie, fremgaae af deres Tvedragt. Skulde altsaa vor elskede Chef, for Fredens Skyld, blive nødsaget til at erklære Spanien eller Tyrkiet Krig, og blokere alle dets Havne, med sexten Attenpundere, saa — ja, hvad gjør vi saa, mener I? — Jo, — det skal jeg sige Jer! — Saa kaste vi Kanoner og Granater og Konstabler, Pistoler, Bajonetter og Huggertter med samt Bøssemager Gregersen og Kapitain Scheel — hvem af dem det nu er — og hele Stellet overbord — ja, hans eller deres Kammerladningsmusketdunder da», tog sig igjen efter Forsnakkelsen. «Ned paa Havsens Bund med

dem! der kunde de have det saa godt! Adjøs, hils Jeres Forældre! — Hva F— sidder I og griner ad? troer I, jeg er tipsy? Doktor, er jeg vel? Næstkommaderende?»

(S. 142). «Hvad slags vi? Lad mig betænke mig!» tog Vrøveleren atter til Orde med dum dybsindig Mine: «Saaledes var det: Naar vi komme hjem efter disse Opfindelser og Bedrifter, for Fredens Skyld, faae vi først Takadresse fra en halv Tylvt selvgjorte Statsraader. Derpaa blive vi komplimenterede af kommende Bondething *in corpore* med Præsidenten i Spidsen. Disse dekrettere strax, at der skal dekurteres Marinen nogle Hundredetusinder i næste Budgettermin. Bombefregatter, almindelige Fregatter, Bomber, Granater, Kugler og Korvetter, der desuden ikke due til andet end at drukne Folk som Hunde med, og hele Smelten afskaffes. Der bygges herefter, foruden Roflotille og Skjærgaardsfartøier, bare bitte smaa Skibe og Dampskibe, armerede med en å to Baadsmanspiber af overnaturlig Størrelse. Hvis Marinens naturlige Blæst ikke findes tilstrækkelig til at traktere disse Instrumenter, forøges den en Smule, idet der for hver Pibe anbringes en Dampblæsehælg paa 79 Musekrafter» (s. 143) o.s.v.

Tilslutt blir han avbrudt av Fjerdekommandanten: «Hvad forstaar han sig paa Pirater og Marinens Affaire? hvad? Pas han sine Krabber og Korstrold, sit Kjød og sit Flæsk, sit Brød og sit Brændevin!»

Det var ganske rimelig at folk ble forarget. —

I 1853 var Asbjørnsen på en zoologisk ekskursjon til Hardanger. Der hadde han flaks som vi sier nå — for her halte han opp fra dypet en ganske fantastisk sjøstjerne. Selve kroppen var ikke større enn en kobberrød 2-skilling, men den hadde 11 smidige armer som målte en gammeldags alen mellom armspissene. I levende live er den selvlysende med et fosforescerende spøkelseslys.

Den har uten tvil virket ganske fascinerende på ham — en trenger nemlig ikke være huldreforsker for å føle litt av havdypets mystikk når en får en slik merkverdighet i skrapen! Asbjørnsen så straks at det var noe ukjent som representerte en helt ny familie, nærmest i slekt med forhistoriske pigghuder.

Om det merkverdige funnet av Brisingsstjernen skrev Asbjørnsen i et brev til sin svenske venn professor Lovén bl. a.:

«Min største skat er en ny Søstjerne, der er den største og pragtfuldeste jeg har seet. Den maa vistnok ansees som Typus for en ny Familie, thi den forener Asteridernes med Fødder (to Fodrader i hver Fure) forsynede armfurer med Ophiurernes

Skive, og inden i denne Skive findes en leddet Kalkring, hvorfra Armene, 11 i Tallet, have sit Udspring... Skiven er kun 1 til 1½ Tomme i Gjennemsnit, 11—12 Tomme lange. Den hele Søstjerne er stærkt rød med Skygninger af guulrødt og saa overordentlig fragil, at det ikke har lykkedes mig at erholde et eneste heelt Explr. Frisk og heel seer den ud som en pragtfuld Straaleglorie. Denne Gloria Maris fandtes kun paa en eneste Lokalitet, paa en næsten lodret Klippevæg mellem 100 og 200 Favne, og uagtet jeg tilbragte over en Uge med at skrabe efter den her, fik jeg dog kun nogle faa Explr.»

Den nye og merkelige sjøstjerne-familie ble som sagt selve ideassociasjonen om gudinnen Freyas brisingsmykke — ganske naturlig for en fantasi som Asbjørnsens, bevandret som han var i mytologiens og huldreeventyrenes verden! Dette måtte derfor være gudinnen Freyas berømte Brisingsmykke, som slusken Loke engang hadde stjålet og slengt fra seg på havet for at ingen andre skulle få fatt på det. Loke var jo falskhetens gud — den nordiske prototypen på en forræder!

Denne flotte sjøstjernen var skjønnhetens gudinne verdig. Han døpte den derfor *Brisinga*! Funnet vakte stor oppsikt i zoologenes leir — det var omtrent like merkelig som om han hadde fanget en sjøorm eller en levende hulder! Denne festlige sjøstjernen gjorde altså lykke på markedet og var nok til å sikre Asbjørnsen en flott plass blant de norske zoologene. *Brisinga* er virkelig en stjerne av 1. orden dernede i de store marebakkene! Og det er morsomt å kunne konstatere, at hans zoologiske illustrasjon til vår mytologi også har smittet på utlendinger, f. eks. i sjøstjernenavn som *Odinia* (etter Odin), *Freyella* (etter Freya, tilmed bokstavert med y) — lancert av utenlandske zoologer!

Asbjørnsen var en merkverdig polyhistor, og i zoologi hadde han visstnok kunnskaper som kunne kvalifisert ham til et professorat. Han ønsket imidlertid ikke gå i veien for Michael Sars — og sammen med professor Rask har han æren av at M. Sars ble utnevnt til ekstraordinær professor i zoologi ved universitetet. —

Asbjørnsen følte seg nemlig best hjemme i skog og mark. I 1856—58 hadde han et statsstipendium for å studere skogdrift og skogskjøtsel i utlandet. Han reiste da til akademiet i Tharand og besøkte forskjellige steder i Mellom-Europa. I 1860 ble han utnevnt til Forstmester i de Thronhjemske Amter, som det het.

Og her la han i vei med sin vanlige entusiasme og praktiske sans. Han foretok mange undersøkelser her nord og skrev ikke bare om skogdrift, men også om landbruk — samtidig som han

slo til lyd for fredning av småfuglene og om hvordan man skulle stelle istand rugekasser for dem. Men også småpattedyrenes samspill med skog og mark berørte han i forskjellige oppsett — hans belærende penn hvilte faktisk aldri!

Fra hans forstmestertid skal jeg bare omtale et lite kuriosum:

Asbjørnsen ble engang avhørt som sakkyndig i en høyesterettssak hvor motpartens sak ble ført av den bekjente, kanskje Norges mest slagferdige skranke-advokat Bernhard Dunker («Justitssagen mod Nicolai Jenssen i Høiesteret», Christiania 1865). I sin prosedyre rakte han Asbjørnsen denne blomsterbuketten: «Blandt de yngre Mænd som havde været udsendte paa det Ofentliges Bekostning for at studere Forstvæsenet var ogsaa en Digter, der havde henrykt Landet ved sine Huldreeventyr og andre Fortællinger, hvori vort Lands rige Natur med sine herlige Skove, og deres friske Granbarlugt første Gang duftede Læseren imøde, og fyldte hans Phantasi med lokkende Billeder. Digteren Asbjørnsen, hvis poetiske Kjærlighed til Skoven Staten tog i Beslag til Beskyttelse af Statens Skove, kom paa sine poetiske Forstreiser til Nordre Thronhjems Amt. Den fantastiske Digter vankede nu om i Skovene ved Høisøen, og han drømte da, at Skovens Nympher og Dryader kom til ham og klagede sin Nød for ham, hvorledes de bleve forfulgte, plagede af en Varulv (altså saksøkte), der var sluppen løs imod dem, og som vilde fordærve dem alle, hvis ikke han, Skovaandernes, Huldrenes viede Ridder, vilde frelse dem ved at nedlægge den frygtelige Fiende. Ridderen omgjordede sit Sværd og gik i Kampen, Huldreeventyr-Digteren digtede et nyt Eventyr, og denne Gang om Skovfordærveren Nicolai Jenssen. De Bedragerier, som han i Drømme havde seet Jenssen begaae, de falske Grændser mellem sig og Staten, som han havde drømt, at Jenssen vilde gjennemføre, oprørte hans dydige Hjerte, og med den poetiske Uskyldigheds fromme Illusioner gik han i Kampen for at værges for Grændsen mellem Mit og Dit, for Redelighed i Handel og Vandel.» Det er unødvendig å nevne at Dunker vant saken, da han jo selv lot den komme ut som bok. —

Asbjørnsen har vært regnet for en matmons. Men de fleste er da glad i god mat — og på fester sparer vi såvisst ikke — hverken på daleren eller skillingen. Om vi i våre dager er fornuftigere, får vi kanskje helst overlate til framtiden å avgjøre. Men Asbjørnsen var iallfall kommet til det resultat at der ble sølt vekk så altfor meget nettopp i det daglige matstrevet at han følte seg kallet til å være reformator også i kjøkkenene. Kokebøker fantes der — Hanna Winsnes' «Lærebog i de forskjellige

Grener af Huusholdningen» hadde jo sett dagens lys allerede i 1845 — men Asbjørnsen mente at der fremdeles trengtes noe som kunne revidere husmødrenes økonomiske sans. Så satte han seg altså til å utarbeide en ny bok med råd om næringsmidler og slikt som en matmor bør kjenne til. Han ønsket imidlertid å være anonym da han i 1864 sendte ut sin bok «Fornuftigt Madstel. En tidsmæssig Koge- og Husholdningsbog af Clemens Bonifacius» (Steensballes forlag).

Kokeboken hans besto derfor ikke bare av oppskrifter — der var såmen 464 numre, hentet fra forskjellige kanter, f. eks. både franske og engelske. Men bortimot halvdelen av boken var nærmest et opplysningsskrift hvor det nasjonaløkonomiske spilte en stor rolle, selv om begrepet sosialøkonomi jo er av en meget senere dato. Han anstillet betraktninger over hvor meget der gikk til spilte i løpet av et år på grunn av ufornuft i matstellet. Han skrev således:

«En Skilling om Dagen gjør med et rundt Tal 360 Skil. om Aaret. Sættes disse 3 Spd. aarlig ind i en Sparebank, hvor Renter og Renters Renter efter 4 Procent lægges til i 50 Aar, udgjør den daglige Skilling i denne Tid ikke mindre end 458 Spd. ... Norges Folkemængde udgjør nu rimeligvis omkring 17—18 Hundre tusinde Mennesker; af disse spise sikkert to Trediedele eller 1.200.000 Grød som Hovednæring, spiser i Regelen om Dagen omkring 4 dybe Tallerkener velkogt Grød — 1 Mark tilmands om Dagen, og dette kun i 300 af Aarets 365 Dage. Med en meget lav Middelpriis sættes denne Mark til en Skillings Værdi. Hver Grød-spiser bruger altsaa 4 Voger og 12 Mærker Mel om Aaret, som efter den nævnte Priis har en Værdi af 2 Spd. 6 Skill. om Aaret. Daglig bruge de alle tilsammen 16.666 Voger, hvis Værdi i runde Tal er 10.000 Spd. og den aarlige Nytning til Grød er 5 Millioner Voger som følgende koste 3 Millioner Species. Men af dette Grødmel har man udregnet, at der, ved den altfor uskjønnsomme og urimelige Maade at koge og lage grøden paa, mindst spildes en Sjettedel; følgelig gaar der aarlig tabt en halv Million Daler i Grødmel. Naar saa meget gaar tilspilde ved den simple og ligefremme Gjærning at koge Grød, kan det allerede heraf sluttes, hvor uendelig meget mere der ødes bort, ved det vanskeligere og mindre greie Stel med andre Næringsmidler.»

Men det var selvfølgelig også andre ting enn grautkoking som Asbjørnsen belærte sin samtid om. Han ga således også undervisning i hvordan kjøtt skulle behandles for ikke å bli «hårdkøkt», men mørt og med størst mulig næringsverdi — instinktivt flott tenkt ½ hundreår før man ante noe om vitaminer og slikt!

Og et kapitel i kokeboka hans har som overskrift: «Husstel og Madbrug maa læres som alt Andet, og de første Grundregler bør læres i Skolen». Skolekjøkkentanken ble heller ikke realisert før vitaminene. Asbjørnsens kjøkkenskriverier var i det hele tatt incitament-rike.

Han kritiserte altså tidens husmødre. Og kanskje var det en av grunnene til at han valgte å skjule seg under pseudonymets mystiske navn Clemens Bonifacius, men det er jo også mulig at han i allfall en stund hadde moro av å gjøne med publikum, for humoristen i ham var sikkert alltid våken. Han likte i det hele tatt å opptre på de forskjellige scener. Og han hadde støtt noe å fare med.

Men han hadde tillatt seg kategorisk å krisitere landets husmødre — og det førte (som han kanskje også hadde håpet) til en langvarig diskusjon, tildels også forargelse. Blant opponentene rykket ut f. eks. presten Eilert Sundt, som mente at når landets kvinner hadde kokt grøt i hundrevis av år, hadde de også uteksperimentert det problemet og derfor nådd så høyt i kultur — en kunne bent fram tale om en høy grøtkultur! Det var altså uberettiget å kritisere den!

Asbjørnsen gjorde altså en strategisk feil ved å gå til direkte angrep på husmødrene i landet — han hadde formodentlig oppnådd lydhørhet også på andre måter, f. eks. ved ironiens hånende håndspåleggelse. Han kunne jo nøyet seg med å konstatere at der gikk så og så meget tilspilde på de forskjellige matkonti — og bare ganske smilende (og smile kunne han jo) bemerket, at formodentlig hadde vi også råd til å være litt rause og ikke trengte å være så pinlig nøye på det. Da hadde han formodentlig oppnådd like meget!

Men skuddet traff og diskusjonens bølger gikk høyt, ikke bare i landets egne aviser, men både langt og lenge, også i nabolandenes tidningar og tidender. — «Grøt-striden» ble denne feiden kalt, «graut-krigen» ville vi kalt det.

Men han oppnådde formodentlig nettopp det som han hadde tilsiktet — diskusjon!

Asbjørnsen var medlem av mange foreninger. Han var f. eks. det første — og i lang tid også eneste — medlem av Den norske Turistforening, men kunne også godt kalles foreningens far!

I 1871 sendte han ut en ny samling Folkeeventyr som han hadde samlet etter at Jørgen Moe hadde holdt opp med slikt. Samme år fikk han Wasa-ordenen — men den tok han ikke imot!

I 1879 kom der ut et utvalg av Huldreeventyrene, festlig illu-

strert av Kittelsen og Werenskjold, der han sjøl hadde stått eller sittet modell til enkelte av figurene.

Imidlertid tok helsen til å svikte. I januar 1876 søkte han avskjed og ble bevilget pensjon. Bjørnen kjente svikt i kroppen — han åtte ikke lenger bamsens styrke, bare 12 manns vett!

Ved nyttårstid 1885 ble svikten skjebnesvanger — og natt til 6te januar 1885 sluknet han utpå morgensiden. Han ble 73 år. I mange bøker står hans dødsdag oppgitt til 5te januar. Dette er ikke riktig. I «Skillings-Magazin» står det at han døde «Nat til 6te Januar». I «Morgenbladet» for 6te januar finner vi en meddelelse om at «Asbjørnsen døde imorges». Og i dødsannonser i «Morgenbladet» for 8de januar står det at han «døde 6te Januar efter 3 dages Sygeleie».

Når vi skal resumere Asbjørnsens betydning, tror jeg, at vi kan være enige om, at samtidig som han var et barn av sin tid, var han på mange måter et godt stykke foran sin tid.

Han var en ganske ualminnelig produktiv forfatter, både som vitenskapsmann og popularisator, eventyrsamler og forteller. Han var en lykkelig blanding av realist og humanist, gemytlig og liketil, lyrisk og stemningsfull, men også humorist, ofte med et ironisk smil.

Hans sans for sosialøkonomiske spørsmål framkalte en interesse som resulterte i den såkalte «Grautkrigen» som formodentlig gjorde sin nytte, selv om dens bølger bare var en krusning på sosialøkonomiens store osean. Og både i skog- og i torvsaken har hans innsats vært av stor betydning for de kommende tider. Også her ble han en pioner.

Han var fullt oppmerksom på samspillet mellom småfuglene og skogen, og ble vår første talsmann for de synspunktene som langt om senn førte fram til det vi kaller naturvern eller naturfredning.

Han bør også regnes blant våre betydelige zoologer, særlig på grunn av sine oppsiktsvekkende undersøkelser i Vestlandets fjorder, som har sikret ham orkesterplass i naturforskernes rekke. Han hadde evner som kunne ha prestert meget, om han hadde fortsatt videre som zoolog.

Men Asbjørnsens største betydning er som samler av muntlige, litterære tradisjoner. Æren av å berge folkeeventyrene delte han med Jørgen Moe, men huldreeventyrene var Asbjørnsens ene-ære. Han var en ypperlig og pietetsfull gjenforteller, som skaffet oss den naturlige bakgrunnen til eventyrene.

Med huldreeventyrene kom det noe nytt inn i vår litteratur,

som forberedte det nasjonale gjennombruddet og frigjøringen av det norske språket og den norske stilfølelsen.

Asbjørnsens humanistiske publikasjoner.

- A. Sammen med Jørgen Moe:
Nør — En Billedbog for den Norske Ungdom. 1838.
Norske Folkeeventyr. 1842—44.
- B. Asbjørnsen alene:
Norske Huldreeventyr og Folkesagn. I 1845, II 1847 (8), begge saml. i ett 1870, og et Illustreret Udvælg 1879.
Norske Folkeeventyr, ny Samling 1871.
Ydale. Et Vinterskrift 1851.
Juletræet 1850, 51, 52, og 66.
Fornuftigt Madstel. En tidsmæssig Koge- og Husholdningsbog af Clemens Bonifacius 1864.
Diverse artikler i «Skillings-Magazin», «Den Constitutionelle», «Norsk Folkekalendar», «Illustreret Nyhedsblad», «Illustreret Kalender», «Folkevennen» og «Morgenbladet».

Asbjørnsens zoologiske arbeider.

- Naturhistorie for Ungdommen. I 1838, II 1840, III 1844, IV 1848, V 1849, VI 1848.
Christianiaafjordens Littoralfauna. Nyt Mag. f. Naturvid. 1853.
Havsfaunans Regioner vid Norges Kust (Utdrag av et brev fra Asbjørnsen til Sven Lovén). — Översigt Kongl. Vetensk.-Akad. Förh. 1854.
Beskrivelse over en ny Søljærslægt, Kophobelemnon Müllerih, samt
Beskrivelse over en ny Asterideslægt, Brisinga endecaenemos, begge i: Fauna Littoralis Norvegiae II 1856.

Asbjørnsens viktigste skog- og landbruks-publikasjoner.

- Om Skovene og et ordnet Skovbrug i Norge. 1855.
Om Myrdyrkning. 1856.
Om Skovtørk og Markaaf. 1861.
Torv og Torvdrift. 1868.
Desuten adskillige artikler med naturhistorisk innhold.

Litteratur om P. Chr. Asbjørnsen.

- CHRISTIANSEN, REIDAR TH.: Asbjørnsens kjærlighetshistorie. — Allers Fam. Journ. nr. 51/52 1945.
ELSTER, KR., d. y.: Illustreret norsk litteraturhistorie. 1924.
HALVORSEN, J. B.: Norsk Forfatterlexikon. 1885. [Her fins en fullstendig fortegnelse over Asbjørnsens samtlige verker, avhandlinger og artikler samt oversikt over anmeldelser og annen omtale eller utgaver].
KROGVIK, ANDERS: Peter Christen Asbjørnsen. — Norsk Biogr. Leksikon. 1923 (S. 264).
NORSGÅRD, O.: Asbjørnsen som naturforsker. Sammesteds (S. 272).